

נספח 31:

היתר הרב יחיאל מיכל היילפרין אב"ד טבריה - לעבודה בשנת תרס"ג במושבה יבנאל'

בה"ש [בעזרת השם], כנודע² אשר בני המושבה יעמא ת"ו [תבנה ותכונן] הפסידו לדאבון נפשינו ממון רב כי זרים קמו עליהם לשלול שלל ולבוז בז, להוציא את קרקעותיהם מת"י [מתחת ידם] בזרוע עוז והקרקעות הם כל חיות ידם, ומקור פרנסתם, ובני המושבה הנז' [כרת] מלבד אשר הוציאו על זה הון רב ונתרוששו ע"י פועלי און ההם, הנה הכניסו א"כ [את עצמם] בסכנות עצומות ואימות עד אשר היה כפסע בינם ובין המות, כי איך יוכל איש לכלוא את רוחו לבל ישליך מנגד נפשו בראותו כי שודדים באו עליהם להפשטים ערומים מנכסיהם ומחייתם, באחזריות [באכזריות] חמה,³ על לא חמס בכפם, ולולא שהיהודים הביאו, ברור שהם בעצמם עבדו את האדמה, בעמל כפיהם, בחרישה וזריעה, כבר הי' [1] אדמתם וכל תבואתם נהפכה לזרים, והרשאים [והרשעים] הנז' [כרים], עוד לא ידעו שבעה, ועוד היום לוטשים את עיניהם (ימקו בחוריהם) על יגיע אחנו בני ישראל, בני המושבה הנז' ועוד ידם נטויה לנסות דרכם⁴ לאכול את בני המושבה בכל פה, ולהסב לעצמם את נחלת אחנו בני המושבה. ע"כ סכנה עצומה ונוראה מרחפת על פני אחנו הנז' שאם לא יעבדו בכפיהם את האדמה בשנה הזאת תהפך נחלתם לזרים כי מלבד אשר קרוב הדדי בהיות השדות בורים ובאו הרשעים הנז' ויתפשטו על השדות ויעבדום ואחר שיתחילו לעבוד את האדמה יהי' קשה להוציא מידיהם את האדמה כידוע בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] שיד העכום תקיפה, הנה מלבד זאת גם אם לא יגעו הרשעים בהשדות יהי' בידם לראי' שהשדות אינם של היהודים כי לא עבדו את האדמה, ועי"ז יצאו היהודים נקיים מנכסיהם והם וב"ב [ובני ביתם] ינודו ח"ו ללחם⁵ ולחזור על הפתחים ובאו לפני בני המושבה הנז'.

1. העתקה של הפסק, השתמרה בקובץ מכתבי הרב חיים דוב קנטור משפיה. בקובץ מצויים ארבעה עמודים בהם העתיק ר' חיים דוב את פסק ההלכה המנומק. סוף ההעתיקה, ככל הנראה עמוד אחד נוסף, חסר, בו ככל הנראה גם ציון שם הכותב ואולי גם זמן כתיבת הפסק. מסיבה זו נתעלמו גם ממקטלגי הקובץ, מחברו וזמנו של הפסק. אולם אלו עולים בוודאות מתוכנו. הפסק, הועתק על ידי הרב חיים דוב קנטור עצמו, כפי שעולה במפורש מהערה שהוסיף ובה ציין: "המעתיק חיים דוב בר"ש". מסתבר שהוא העתיק את הפסק, בשל עיסוקו בסידור נושא השמיטה בזכרון יעקב ובסביבתה (ראו לעיל שער שני, הע' 288-290, ובמאמרי: הוטרר, שמיטת תרס"ג, עמ' 64-65). כתב היד נמכר במכירה פומבית (קטלוג בית המכירות אסופה, 30.11.2006, פריט 390). הוא מצוי היום בספריית בית המדרש לרבנים שבאמריקה (NY JTS 10849). תצלומו ניתן לקריאה בצורה מקוונת באתר הספרייה הלאומית בירושלים (MSS-D 8584). העתקת הפסק מקובץ זה פורסמה בדפוס כנספח למאמרי הנ"ל, ומתפרסמת כאן בשנית.

2. המילה מודגשת ומתחתיה נראים שרידים של מילה אחרת, אולי: בנידן, ושמא התלבט המעתיק עצמו מה המילה הנכונה בכתב היד.
3. על-פי משלי כז, ד.
4. פענוח המילה אינו ודאי.
5. על-פי איוב טו, כג.

בחודש אלול העבר ושפכו לפני שיחם ושאלו אם יש אופן להמציא להם היתר שהם בעצמם יעבדו את האדמה בשנה הזאת, ומלאו מתני חלחלה⁶ בשמעו זאת מפיהם וראיתי כי מרוב צערם ופחדם פניהם כסיד חָנְרו כאיש אשר אין נשמת רוח חיים באפיו⁷ ואני אמרתי בחפשי⁸ בספרים בכל עוז להמציא להם היתר שיוכלו לעבוד בעצמם את אדמתם בשנה הזאת, ומצאתי להתיר להם ע"י שימכרו את אדמתם לגוי בטרם תבא שנת השמטה מכירה גמורה כדת וכהלכה בלי שום תנאי רק בלבם יעשו הסכמה חזקה שכשתעבור שנת השמטה יחזרו ויקנו מהגוי את הקרקעות, וכשיעשו ככה ימלטו מכל מכשולי האיסור שיש להם מקום להסתבך בעוון זה וזה החלי - א) הנה במס' ע"ז כא: מפורש בגמרא שם שבמכירת שדה לגוי יש שני איסורים, א) חניית קרקע; ב) דקא מפקע לה ממעשר וא"כ לכאורה בנד"ד [בנידון דידן] עושים שני איסורים הנזכרים בגמרא, אולם כד נעיין שפיר (אנן⁹) יתגלה לפנינו דליכא כאן לא איסורא דחניית קרקע ולא איסורא דקא מפקע ממעשר, דכבר מבואר בשו"ת שמן המור דאם הישראל המוכר הסכים בלבו בשעת המכר לחזור ולקנות הקרקע אחרי עבור שנת השמיטה ליכא בזה איסורא דבל תחנם, וגם הרב פרי מגדים, לאור"ח סי' ש"ו באשל אברהם ס"ק ק' כתב בפשיטות דהאידינא שאנו בין האומות ליכא לא תחנם, ולא הביא שום מקור לדבריו אלו ונראה דיצא לו דין זה מהרמב"ם בהלכות עכו"ם פרק עשירי הלכה ד' שכתב טעם לאיסור זה שאם לא יהי' להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא לכן הוציא מזה הפ"מ [הפרי מגדים] דהאידינא שאנו בין האומות ויש להם קרקעות בלא הקרקע שקונים מישראל לא שייך טעם זה, ונראה דאפילו למכור לגוי שאין לו קרקע ג"כ ליכא איסורא בזה"ז דהא בעוה"ר כמעט כל הגוים יש להם קרקע, וישיבתן ישיבת קבע היא, ואין נ"מ [נפקא מינה] אם יהי' עוד לגוי אחד ישיבת קבע. רק בנד"ד אין אנו צריכים לסברא זאת כי הם מכרו לגוי שיש לו קרקע הרי דלא עברו במכירתם על איסורא דחניית קרקע. ב) ועל איסורא דקא מפקע לה ממעשרות ג"כ לא עברו בנד"ד כיון שהסכימו בדעתם שאחרי עבור שנת השמיטה יחזרו ויקנו את הקרקע שמכרו, וכשיחזרו ויקנו את הקרקע יתנו תרומות ומעשרות כדת מה לעשות¹⁰ ואם כי לא התנו עם הגוי שיחזרו וימכרו להם הקרקע אחרי שיעבור שנת השמיטה עכ"ז אם מחשבתם והסכמתם בלבם לחזור ולקנות אחרי שיעבור שנת השמיטה מהני לענין איסורא דבל תחנם שהוא דאורייתא, כ"ש [כל שכן] שמהני לענין הפקעת הקרקע ממצות דאיסורא הוא רק איסור דרבנן, ולא תקשי נהי דמהני מחשבתו על השנים שאחרי שנת השמיטה מ"מ הא עכ"פ בשנת השמיטה תהיה ביד הגוי והגוי לא יעשר דודאי גם על שנה אחת יש איסור להפקיע ממעשר, נהי דאיסורא דלא תחנם ליכא שלא תהי' ביד הגוי רק

6. על-פי ישעיהו כא, ג.

7. על-פי בראשית ז, כב.

8. על משקל "ואני אמרתי בחפזי" (תהלים א, כז; ובדומה שם, קטז, יא).

9. אולי כתוב: אין

10. על-פי אסתר א.

שנה אחת כמ"ש לעיל בשם תשו' שמן המור וכמו דליכא בשכירות איסורא דלא תחנם כמבואר ברש"י ע"ז כ' ע"ב בפירושו על המשנה אין משכירים בתים וכו' שם וז"ל [וזה לשונן] גזירה משום מכירה, דאיסור דאורייתא הוא שנותן להם חנייה בקרקע עכ"ל הרי מבואר מדבריו דבשכירות ליכא משום חנייה בקרקע וגם בתוס' דף קא. ד"ה הא כ' [תב] שם דבשכירות גופא איכא איסורא דהפקעה ממעשר וכו' ['] ולא הזכירו שיש גם איסורא דחניית קרקע בשכירות ובתוס' שלפנינו יש ט"ס [טעות סופר] וכבר הוגה שם הגה. והב"ח שם גריס בפירושו בהתוס' דאע"ג דבשכירות ליכא משום חניית קרקע מ"מ איכא הפקעה ממעשר וא"כ לכאורה גם בנד"ד נהי שהסכימו במחשבתם שאחרי שנת השמיטה יחזרו ויקנו מהגוי מ"מ עכ"פ בשנת השמיטה עצמה תהי' ביד הגוי והגוי לא יעשר הא לא תברא דהא גם אם לא היו מוכרים השדה להגוי ג"כ לא היו מעשרים את הגידולים דשנת השמיטה לא מיבעי אותם הגידולים שאסורים באכילה אלא אף הגידולים שמוותרים באכילה לא היו מעשרים גם אם לא היו מוכרים לגוי, דגידולים של שנת השמיטה פטורים ממעשרות כמ"ש בשו"ע יו"ד סי' של"א סעיף י"ט (וברמב"ם הלכות שמיטה פ' [רק] ד' הלכה ג' ד' ביאר איזה אלו הגידולים של שביעית שמוותר לאכלם, עי"ש) וא"כ כיון שגם ביד ישראל ליכא מצות מעשר בגידולים של שביעית מאי הפקעה ממעשר שייך במכירות לגוי, הרי כבר מבואר מכל מה שכתבתי דליכא בנד"ד הנך תרתי איסורים דחניית קרקע והפקעה ממעשרות

ג אך עדיין יש מקום לבעה"ד [לבעל הדין] לאמר נהי דהפקעה ממצות מעשר ליכא, מ"מ איכא הפקעת ממצות שביתת שדהו בשביעית, דהא אדם מוזהר על שביתת שדהו בשביעית, אך אם נאמר דלתסר מטעם זה, דמפקיע השדה ממצות שביתה, בשביעית א"כ למה לא אמרו במסכתא ע"ז דף ט"ו. גם בבהמה גסה, דאסור למכור גם מטעם שמפקיע ממצות שביתת בהמתו בשבת, דמה לי שביתת בהמתו בשבת, או שביתת שדהו בשביעית, ועוד קשה דא"כ, למה לא חשיב במס' ע"ז דף כ"א. גם איסורא דמפקע לה ממצות שביתה בשביעית כשמוכרה, ולמה אמר שם דאית בה תרתי (ר"ל במכירה איכא תרתי, דבשכירות ליכא חניית קרקע, כש"ל [כמו שנתבאר לעיל]) חניית קרקע, והפקעה ממעשרות, אמאי לא קאמר שביתת השדה בשביעית, וע"כ [ועל כרחך] לאמר דכיון דאיסור שביתה אינו תלוי, בגוף הקרקע לחוד רק בהצטרף גם הדין, היינו כשתגיע השנה השביעית, במצוה כזה לא אסרו ההפקעה, וכן בשביתת בהמתו בשבת ג"כ ליכא איסורא דהפקעה ממצוה זאת, דלאו בגוף הבהמה לחוד תלוי מצוה זאת רק בהצטרף גם יום השבת, ובכזה לא אסרו הפקעה: ואין לומר דהא דלא הזכירו גבי איסור מכירת בהמה גסה לגוי, הטעם שמפקיעה ממצות שביתת שבת ג"כ, משום דגם בלאו האי טעמא יש טעמים לאסור ע"כ לא חש לחשוב כולא טעמא דאיכא בזה, זה אינו דא"כ תיקשי הך דאיתא במס' ע"ז דף ט"ו. דרב אדא שרא לזבוני חמרא אידא דספסירא, דבספסירא לא שייכי כל הני טעמא, דחשיב שם לאסור מחמתם למה לא חש לאיסור הפקעה ממצות שביתה בשבת, אלא ודאי דבכה"ג [דבכהאי גוונא] דתלוי בצירוף הזמן ליכא איסורא דהפקעה ממצות, ולא דמי להפקעה ממעשר דאסור

למכור שדהו גם כשאין בה שום תבואה, והאיסור יבא אחר שתגדל התבואה, ואפ"ה אסרי משום הפקעה, לא דמי דהתם החיוב הוא על הקרקע, שפירותיה יתעשרו וחיוב זה, יש על הקרקע גם כשאין עדיין עליו פירות, רק כשאין פירות, אין מה לעשר, אבל לענין הפקעה, אבל לענין הפקעה¹¹ משביתת שביעית ושבת, הרי קודם שנת השמיטה, וקודם השבת ליכא על האדמה והבהמה שום חיוב מצוה זאת כלל, והא דלא אסרו למכור בהמה דקה שלא בכרה לגוי דמפקיע ממצות קדושת בכורה, ושם אינו תלוי בזמן, דהא אם הי' יולדת בעת המכירה יש על הולד קדושת בכורה, וא"כ דמי למוכר שדהו בעת שאין עליו תבואה, ואפ"ה יש שם משום הפקעה ממעשר, וי"ל דאיסור מטעם הפקעה, הוא רק דרבנן וכיון דיש ספק, שמא תלד נקבה, וליכא קדושת בכורה הו"ל ספק דרבנן ולקולא (וחילוק זה שכ' [תבנו] לחלק בין שהאיסור תלוי בזמן, לבין אין תלוי בזמן, תמצא בתוס' חולין ה: ד"ה צדיקים ובמ"א סי' רס"ט סק"א) (ובחושן משפט סי' ר"ח בט"ז שם) וגם יש מקום לחלק עוד בין הפקעה ממעשרות להפקעה משביעית ושבת דלא גזרו רק בהפקעת מצוה שתהי' מופקעת תמיד, ולא במצוה שלא תהי' מופקעת תמיד, ולא דוקא משום שתלוי בזמן, רק אפילו אינה מופקעת תמיד מטעם אחר, וכמו שרצו התוס' לחלק במס' ע"ז דף כא. ד"ה אף במקום, בין בתים לאורוות ואוצרות יעו"ש ויצא לנו מזה דכשמוכר לגוי שדה שלא בשנת השמיטה ליכא איסורא דקא מפקע מהשבתת שביעית:

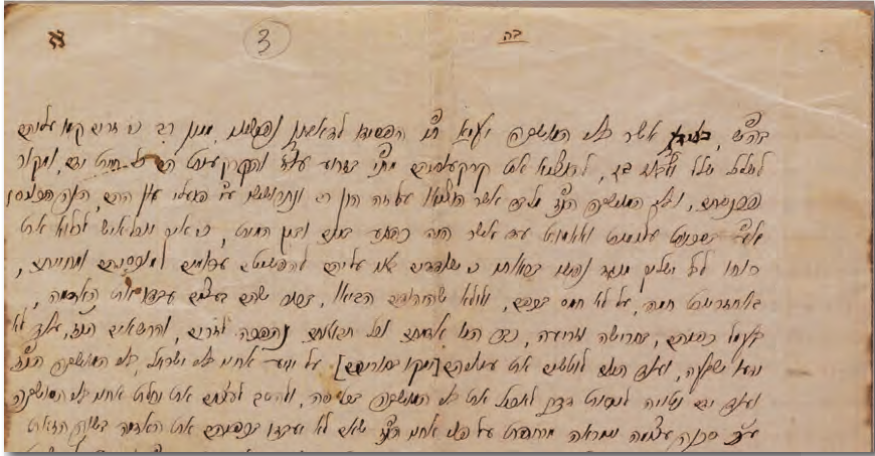
ד) אך עדיין יש מקום לבעה"ד לחלוק, ולהמציא איסור אחר בענין המכירה, והוא שידוע שיש פלוגתת הפוסקים אם יש קנין לגוי להפקיע מקדושת הקרקע או לא, וא"כ למ"ד אין קנין לגוי וכו', הרי הקרקע גם אחר המכירה ברשות הישראל לענין קדושתה, וכמבואר בפירש"י במס' גיטין דף מז: בד"ה מדאורייתא לא, א"כ הרי זה דומה למוסר קרקע שלו לגוי שיעבוד בה, ודבר זה לא רק משום איסור אמירה לעכום הוא, רק שחובת שביתת שדהו בשמיטה, אין בזה חילוק בין שהישראל עצמו עובד בה העבודה האסורה, או שהעכום עובד בה עבודה האסורה אפילו אם הוא אומר לגוי, שלא יעבוד בה עבודה לא מהני דהרי עכ"פ שדהו איננה שובתת, וכמו בהמה בשבת בשאלה ושכירות יעויין באו"ח סי' רמ"ו סע' צ"ג דאין עצה להנצל מאיסור שביתת בהמתו רק שיפקירנה, או יאמר בהמתי קנויה לך, וזה דוקא כשהשכירה או השאילה לו ע"מ [על מנת] שיחז[י]רנה לו בשבת, אבל כשמשכירה לו או משאילה לו, כדי שיעשה בשבת אסור, כמבואר בריש סעיף ג' שם ובנד"ד הרי מוכרה לו ע"מ שיעבדו בה עבודה בשביעית כמו שיבואר להלן, ואף דבנד"ד לא בתורת שאלה או שכירות נזדקקו לגוי, רק בתורת מכירה, ובמכירה מותר בהמה, מ"מ מכירה בקרקע (כלומר למ"ד אין קנין וכו', המעתיק חיים דוב בר"ש) דומה לשאלה ושכירות בבהמה, דבהמה קנויה במכירה, ע"כ ליכא איסורא רק בשאלה ושכירות, אבל בשדה למ"ד דאין קנין לגוי להפקיע מקדושה והרי היא לענין קדושתה ברשות הישראל, ויש איסור

11. נכתב כנראה פעמיים בטעות.

על ישראל, כשהגוי עובד בקרקע, ואף אם ירצה להפקיר את הקרקע, לא מהני דאינו יכול להפקירה, דלמ[ד] אין קנין לגוי להפקיע, יש לו קנין לחפור בה בורות שיחין ומערות והרי הקרקע לכל דבר קנויה להגוי חוץ מלהפקיע מקדושתה כמבואר בגיטין דף מז. וא"כ איך יכול ישראל להפקיר הקרקע שאיננה שלו, וגם אם אין מועיל שיאמר ששדה קנויה לגוי, המבואר בשו"ע או"ח סי' רמ"ו ס"ג דשם יוכל להקנותה לו, אבל בשדה למ"ד אין קנין לגוי להפקיעה מקדושתה הרי אוקמה התורה את הקרקע לענין קדושתה ברשות ישראל ואין זה תלוי בדעת ישראל, וא"כ כשיעבוד הגוי את השדה בשביעית יעבור ישראל על איסור מצות שביית שדהו בשביעית, הנה על זה נשיב כיון דיש פוסקים דס"ל דיש קנין לגוי להפקיע מקדושתה כאשר נבאר א"ה לקמן, ושביעית בזה"ז דרבנן סומכין בדרבנן להקל ולומר דיש קנין לגוי להפקיע מקדושתה, וזה יבואר בסמוך, ויצא לנו מזה דאין עליהם איסור במה שהקרקע איננה שובתת בשביעית

ה) אך עדיין יש חשש איסור אחר בנד"ד, שהיהודים שמכרו קרקעותיהם להגוי רוצים לעבוד עבודת האדמה בשביעית כמבואר בהשאלה ובגמרא גיטין דף סב. איתא מימרא דרב דימי בר שישנא משמיה דרב אין עודרין עם הגוי בשביעית, אך גם בזה ליכא תברא דבספר התרומות הלכות ארץ ישראל כתב דבזה"ז דשביעית הוא דרבנן עפ"י הסכמת רוב הפוסקים יש להתיר ליהודים לעבוד בשדה של גוי, משום דברבנן סומכים על מ"ד יש קנין לגוי, להפקיע מקדושתה, ולמ"ד דיש קנין לגוי אין איסור לישראל לחרוש ולזרוע ולעשות כל המלאכות בקרקע הגוי, וכתב דבזה מיושב קושיית התוס' סנהדרין כ"ו. ד"ה אגיסטון שהקשו על רש"י מהך דאין עודרין עם הגוי דמזה משמע דגם להיות שכיר אצל הגוי אסור, והספר התרומות מיישב הקושיא דהך מ"ד דאין עודרין עם הגוי ס"ל אין קנין לגוי להפקיע מקדושתה ומאי דאמרו ר' חייא בר זרנוקי ור"ש בן יהוצדק בסנהדרין שם שיכול לאמר אגיסטון (פי' שכיר) אני בתוכו משום דס"ל יש קנין לגוי להפקיע מקדושתה, וס"ל לסה"ת דבזמן הזה שהוא דרבנן סומכין לומר יש קנין, וכשיש קנין תו ליכא איסורא לעבוד עבודה, בשל גוי, והא דהוצרך ר' ינאי לומר טעם ההתר משום ארנונא היינו להתיר אף בקרקע ישראל כך כתב בספר התרומות, והנה במה שכתב בספר התרומות דבזה"ז יש קנין לגוי להפקיע מקדושתה, כן כתב גם הרב בית יוסף שהובאה בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' מ"ב שכתב בד"ה והרי ז"ל, ואם באנו לדון יותר יש טעם לומר שיש לו קנין להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה לכם שבת הארץ לכם ולא לגוים עכ"ל וגם הגר"א בביאורו ליו"ד סי' של"א ס"ק כ"ח כתב דבזה"ז שהוא דרבנן יש קנין בא"י כמו בסוריא, ואף דהגר[ד] א שם מיירי לענין מעשרות מ"מ לא שנא מעשרות, ולא שנא שביעית ואדרבה בשביעית יש יותר לדין דיש קנין כמו שהבאתי לעיל בשם הרב בית יוסף משום דשביעית כתיב לכם וגם סוגיא דעלמא אזלא דיש קנין לגוי להפקיע משביעית, דאל"כ היינו מחוייבים לאכול פירות הגוים בקדושת שביעית דוקא, וגם היה אסור לעשות סחורה בפירות הגוים, שגדלו בשביעית, וכקושיית הכפתור ופרח שהובא בכ"מ [בכסף משנה] הלכות שמיטה פ"ד הלכה כ"ט וברדב"ז שם שנדפס בספר הרמב"ם [בדפוס חדש שנדפס

בוורשא, ש"כ [שם כתב] לתרץ קושית הכפתור ופרח, משום דיש קנין לגוי להפקיע מקדושתה, רק דהכ"מ כתב דמה שכ' [תב] הרמב"ם אין קנין היינו לענין אם חזר ישראל וקנאה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא הרי היא כאלו לא נמכרה לגוי מעולם, אבל בעודה ביד עכום מופקעת היא והרדב"ז שם כ' [תב] בסתם שסמכו בדרבנן על מ"ד דיש קנין הרי לפנינו ספר התרומות, והרב ב"י שהובא בתשובת מהרי"ט [...] ¹²

תחילת הפסק - באדיבות בית המדרש לרבנים באמריקה (Library of JTS)

12. מכאן חסר, וחבל על דאבדין.